

**KOSTYÁL ISTVÁN:
JUHÁSZ ISTVÁN LEVELE WESZPRÉMI ISTVÁNHOZ¹
1798**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti
Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével.**

Péteri Takáts József (1767–1821), Festetics Lászlónak (1785–1846), Festetics György gróf (1755–1819) fiának a nevelője, a 18. század végén lelkes toborzó munkával igyekezett a magyar irodalom fellendítésén. Működésének legékesebb bizonyítéka, a Festetics György anyagi és erkölcsi támogatásával létrehozott első magyar könyvkiadói vállalkozás a „Magyar Minerva” merészen indult, de fejlődésében hamarosan megakadt. A nagyarányú szervező munkát igénylő vállalkozás kiterjedt levelezéssel járt. Sajnos, a levelek nagy része elveszett – ahogy erről már Takáts József életrajzírója, Takáts Sándor is megemlékezett:

„...a kézirat (’A hazai utazásról’), Takáts gazdag és nagybecsű levéltárával együtt 1873-ban szatócsboltba került, s jó része, mint csomagoló papíros el is használtatott...”²

Azóta a Takáts Sándor által a Kisfaludy Társaság Levéltárából idézett levelek nagy része szintén elpusztult. Szerény vigasztalásul szolgálhat azonban, hogy a Festetics család keszthelyi levéltára körülbelül 200 kiadatlan levelét őrzi Takáts Józsefnek, melyek most a kutatók számára hozzáférhetők. A levelek nagyjából az ifjú gróf nevelésével, kisebb részt irodalmi kérdésekkel, főként a Magyar Minerva kiadásának körülményeivel foglalkoznak. A Festetics család keszthelyi levéltárában³ végzett kutatásaim során néhány olyan érdekes levelet is találtam, melyek egy részének ugyan nem Takáts József a címzettje, de végül is hozzá és rajta keresztül Festetics Györgyhez jutottak, másik része közvetlenül Festetics Györgynek íródott (Csizi István, Kultsár István, Bessenyei Sándor, Kis János, Horváth Ádám, Nagy Sámuel, Németh László, Hegyi József és még sokan mások). A levelek tartalma a Magyar Minerva kiadásával és Festetics György irodalom pártolásával kapcsolatos. Az így fent maradt levelek közül emeltem ki és közlöm mutatványul Juhász István gyulai prédikátor 1798-ban kelt levelét⁴ mely több szempontból különös érdeklődésre tarthat számot.

Juhász István életéről eddig nem sokat sikerült felderítenünk. Szinnyi József ’Magyar írók élete és munkái’ című művében nincs említés róla. Petrik bibliográfiájában nem közli egyetlen munkáját sem, azokat is hiába keressük, melyeket alábbi levelében említ. Mindössze a következőkről van tudomásunk. Békés vármegye levéltárában van egy levél, melyet Juhász István 1797-ben írt a megyéhez és ebben a harangozók adóinak eltörlését kéri. Scherer Ferenc ’Gyula város története’ című munkájában⁵ a következőket írja:

¹ Forrás: Kostyál István: Juhász István levele Wespriemi Istvánhoz. = Irodalomtörténeti Közlemények, 1967. pp. 327–329.

² Takáts Sándor: Péteri Takáts József. Bp., 1890. p. 57.

³ Ez jelenleg az Országos Levéltárban található

⁴ Festetics-család Keszthelyi Levéltára (a továbbiakban: Festetics Lt.) Direct. ügyiratok. 1798:738.

⁵ Scherer Ferenc: Gyula város története. 1. köt. Bp., 1938. p. 343.

„A jakobinus perben gyanússá vált Domokos Lőrinc megyei főjegyző, Juhász István gyulai ref. lelkész, Szász György ref. tanító s Kazzay hosszú időn keresztül Csupor József alispán titkos felügyelete és vizsgálata alatt voltak, mert úgy jelentették fel őket, mint egy veszélyes forradalmi társaság tagjait, akik csak alkalmas időre várnak, hogy a király ellen fellázadjanak.”

Jelentős vonást húz ez az idézet az egyenlőre ismeretlen Juhász-arcképen, melyet sok vonással egészít ki a következő levél:

„Gyuláról
Az Úrnak
Nagy Hírű és Nagy Érdemű Orvos Doktor
Veszprémi István Uramnak, sok Túdós
Társaságok' Tagjának és N: Sz. K.
Debreczen Városa' Ord. Physicusának
Debretzenbenn
Gyulánn 11. Apr. 798.

Bizodalmas Drága Jó Uram Doktor Uram!

Sokat tartozom az Úrnak hozám való nagy emberségiért. Két rendbeli betses Levelei az Urnak, kezemhez jöttek: egyiket vettem Postán; a' másikat pedig a' mostani hozánk jött Innepi Deák által. Ez az utolsó, egy kis Könyvetskével vólt petsét alá zárva. A' Könyv⁶ az, a'mellyet méltóztatott vólt az Úr, egy időben nékem megigérni. Alázatosan köszönöm az Urnak ezen kegyességét, hogy mostan meg is küldötte. Én ennek a' munkának egy részét egyszeris másszor is az Ujjság Levelekbe bé téve, úgy tettzik hogy láttam; de akor tsak futólag néztem reá. Örülök rajta, hogy most egy tsomóba láthatom; gondosan meg olvasom, mihelyt az Innep által megyen rajtunk.

A' Bonnet Contemplatiója' ki adhatása felől élesztett bennem valamelly reménységet az Úr' Doktor Uram' Levele. De még híjjanosságot találok az informatióban. Kellene tudnom, kit szükséges Bétsben requirálni a' Nyomtatás alá adandó munka eránt? Kell e' elébb valamelly Censúra alá botsátani a' Munkát, vagy kívül, vagy belől a' Hazában? – Nem tudom ki légyen az a' Stúdens Úr Bétsben a'ki a' Contemplationnak fordításához foghatott, de azt tudom, hogy ha úgy van, adott dolgot magának. Minthogy a' mi Nyelvünk még töretlen, faragatlan a' fennt járó dolgoknak illendő 's elegendő elő adásihoz, ugyan rághatja az ember a' körmét, a'mig ki teszi a' Bonnet Úr' gondolatját. Ő sokat gondol, de keveset szóll; sokszor tsak fel ragadja az embert, 's ott hagyja. Mustraul szolgálhatnak az egész munkára a' könyv első sorai, a'mellyek így kezdődnek Tóth Pál verősei ref. prédikátor fordítása szerint:⁷

„Felemelkedem amaz Örökkévaló böltsességhez, az ő Törvényeit fogom Tanúlni, és Őtet imádni. A' Világot fogom Filosofusi szemmel vizsgálni. Keresem azokat az Öszveköttetéseket, mellyeknél fogva ebből a' megmérhetetlen lántzból eggyetlenegy Egész lesz. Megállapodok olykor olykor annak némely lántzszemeinek a' megvizsgálására; 's megihlettetvén a' Hatalomnak, Böltsességnek, és az azokban lévő Nagyságnak némely kisugárzásaitól, megpróbálom, ha lefesthetném őket úgy, hogy el ne erőtlénítsem.” etc.⁸ Illyen

⁶ Feltételezhetően Weszprémi István: Magyarországi öt különös elmélkedések (Pozsony, 1795) című művéről van szó.

⁷ Bonnet Károly: A' természet vizsgálása. Ford.: Tóth Pál. 1. köt. Pest, 1818. p. 23.

⁸ A szöveg eredetije:

'Je m'élève à la raison Eternelle, j'étudie ses Loix et je l'adore. Je contemple l'Univers d'un oeil philosophique. Je cherche les rapports qui sont de cette Chaine un seul Tout, je m'arrête à en considérer quelques Chaînonns, et frappé des traits de puissance, de sagesse et de grandeur que j'y découvre, j'essaie de les crayonner sans les affoiblir.

fontosan és coneisé megy ez az Auctor minden munkájiban. Ha a' Bétsi fordító, Németből akarja a' fordítást tenni, sok tévelyedésbe vivődhetik, vagy eshetik. A' bő beszédű Németek sokszor merő árvizet visznek az Auctora, a'kit fordítanak. A' Contemplatiót tudom, hogy egy Titius Nevű Wittebergai Phys. Professor fordította és valami Nótával ki is adta 1765 (esztendőben) azután is ugyan azt a' fordítást nyomtatták egynéhányszor; más fordítása lett e' ezen kívül a' Contemplationnak, nem tudom; azt tudom hogy a' Titius Nótáit nem szerette Bonnét Uram; magától hallottam, hogy azok nem jók. Ellenben egy Spallanzoni Nevű Olasz fordítót és Nótálót, a'kinek nálam is van egy munkája, 'Sur la digestion de l'homme', és egy Van Svinden nevű Hollandus kiadót felette ditsért, 's maga is hasznokat vette az ő jegyzéseik(ne)k, azt mondja a' Contemplatio újabb kiadásában. Ez az újabb kiadás lett 1782^{ben}, még pedig olyan bővítéssel, hogy a' két Tomus Contemplatio, jó 3 Tomusra szaporodott, és ki adódott Neuschaletben, Yverdomban, Genevben, Hambourgban etc. Nékem ebből az utolsóból van in 8vo Majori, jó vastag 3 Tomusban. Ha hogy a' Bétsi Fordító Úr ugyan ezen utóbbi kiadást találta volna Németre fordítva, és a' szerint kívánna dolgozni, én még ilyen hasznokat is emléthetnék a' magam részére, hogy én originálból akarok fordítani – hogy nékem volt szeretsém a' b(oldog) e(mlékezetű) Aúctort sok dolgokról oretenús megkérdeni – a munkájiban való fő tzélját magától ki tudni; institutumát, férges-bogaras gyűjteményeit, rejtekeit a' maga Házánál, a' Lehmanns Tavának edjik Oldalában látni, és magától magyaráztatni. Különben ha sajnálná az az Úr az elkezdett munkáról a kezét levenni, ám vigye véghez, én Senkivel újat nem húzok. – A' Contemplation kívül még vagynak nálam Bonnét Urnak ilyen Munkái is: 'Essai Analytique sur les facultés de l'âme'. 2 Tom.; 'Considerations fur les Corps organisés'. 2 T.; 'Palingenesie Philosophique'. 2 T.; 'Essai de Psychologie'; 'Ecrits divers sur le Leibnitzianisme'; 'Des Miracles'; 'De la Liberté'; 'Sur l'origine du Mal' etc; 'Recherches sur la preuve du Christianisme'. Ezek(ne)k a' Munkáknak igen szoros egybe köttetések vagynak egymással, és egyikről a' másokra apellál az Auctor, a'mellyet szükséges a' Fordítónak megnézni. Én már, akár veszi más valaha hasznát akár se, a' munkát tökéletességre viszem a'mint leg jobban lehet; 's ha meg tudom hogy kinél kell a' dolgot Bétsben jelenteni, megjelentem. Még ugyan a' Munkának van hijja; 's azomban, minthogy sem a' Frantz sem a' Német sem a' Magyar Ladoreat nem emlékezik ezen Bonnét Úról, fel tettem, hogy Genevába írok az ott találtatható régi Professoraim, vagy Tanulótársaim közül valamelyikhez, és le íratom életének folyását 's munkáinak tökéletes lajstromát, és eleibe teszem a' Contemplationnak. – Az(t) írja az Úr Doktor Uram utóbbi Levelében hogy két gyönyörködtető könyv adódik ki a' Fundator Úr intentiója szerint, egy Tudományos Könyv mellett: vallyon nem vetődne e' vissza a' gyönyörködtető könyv, ha egy kitsinyé hosszatska lenne? P. O. a' hires Spanyol Cervantes' Románja, 'Histoire de l'admirable Don Quichotte de la Mancha' (en 6 vol. in min. 8°)? sok tsalfa Románt öszve olvastam egy időben, de ennek párját soha se láttam, 's nem is tartom hogy volna. Tele van ez elmés, ízes, hasznos nevetetős tréfákkal. Annyival inkább kedvet találna ez, gondolom, a' mi nemzetünknel, hogy mi még nagyobbadán olyan Bujdosó Vitézi-forma világban élünk a' mi Hazánkban a' Tudományokra nézve, mint a' Spanyolok voltak akkor, mikor Cervantes ezt írta a 16^{dik} Százban [században]. Ezen Románnak nagy érdemét mutatja az is, hogy ez minden nyelvekre le fordítódott, és külömb-külobbféle Rajzolatokkal felékesítődött, Nékem a' Frantzia fordításból van; 6 Tomusban volna, de nem tudom quo fato az első Tomust régtől fogva sehol se találom. Ha megkerülne, vagy valakitől költsön megkaphatnám, Bonnét utánn mindjárt lefordítanám tsak magam mulatságaértis. Sokszor keresztül olvastam már én ezt, de még mostis azon újjnak tettzik előttem. Helybe hagynáé' az Ur Doktor Uram ezen szándékomat? – Többnyire magamat az Úrnak Doktor Uramnak Betses affectiójába zárva vagyok és állandóul maradok Az Úrnak

alázatos szolgálja 's tisztelője

Talán nem felesleges a fenti levéllel kapcsolatban néhány tájékoztató megjegyzés, nem felesleges a következőkre felhívni a figyelmet. Az életrajzi vonatkozások külön magyarázatot nem kívánnak. A címzett: Weszprémi István orvosdoktor (1723–1799), korának nemcsak jelentős orvosa, hanem sokoldalú tudósa volt, akinek széleskörű tudományos szervező munkáját bizonyítja többek között ez a levél is. Weszprémi István a következő szavakkal ajánlja a 'Contemplation de la nature'-t kiadásra Takáts Józsefnek, ahogy ezt Takáts idézi Festetics Györgyhez 1798. február 13-án írott levelében:⁹

„A' második munka áll amaz természetvizsgáló Bonnetnak 'Contemplation de la Nature' című könyvéből, melyet Szikszai¹⁰ Gyulai Ref. predikátor, fordított magyarrá. Ez Genevaban létekor Bonnettal sokáig lakott a' jóságán, és véle társalkodott. Az ilyen Írások által kaphatna belé a' jozanan való gondolkodásba a' mi Nemzetünk, &”

Íme a racionalizmus jelentkezése! Mennyire mást lát ugyanebben a műben későbbi fordítója, Tóth Pál verőcei ref. prédikátor, ahogy erre élesen mutat rá Benedek István, alább idézett művében. Charles de Bonnet (1720–1793) korának neves természetfilozófusa, akire Leibnitz is nagy hatással volt. Bonnet fedezte fel a partenogenezist. A preformizmus 17–18. században uralkodó elméletének követője. Bonnet hírnevét sokkal inkább biológiai ismeretterjesztő munkálkodásának és természetfilozófiai elmélkedéseinek köszönhetette, mint tudományos kutatásainak.

„A kontinuitás elve Charles Bonnet közvetítésével a 18. század egyik sarkalatos tételévé tette az élők világának „grádicos” elméletét; minden naivitása mellett ez készítette elő az evolúciós tanok befogadására.”¹¹

A 'Contemplation de la nature' egyik főműve.

Érdemes felfigyelni Juhász István ízes stílusára, korszerű nézeteire a fordításról, valamint műveltségének magas fokára és feltételezhetően széleskörű irodalmi tájékozottságára, mely annál is komolyabb súllyal kerül a mérlegbe, mert mindezek az erények, a 18. század végén, egy gyulai prédikátor tulajdonai. Noha nyilvánvaló, hogy Cervantes Don Quijote-ja különféle nyelvű fordításokban ismeretes volt hazánkban is, Sós Endre Cervantes-monográfiájában¹² azonban csak a 19. század első évtizedeiben fedezi fel az első hazai nyomokat Cervantesről. Juhász István már a 18. század végén, nemcsak rendkívül találóan jellemzi a Don Quijote-t, hanem magyar nyelvű fordítását is el akarja készíteni a „maga mulatságáért is”. Hogy ez valóban megtörtént-e, nem tudjuk? Mindenesetre ez a levél, mely szerint „mi még nagyobbán olyan Bujdosó Vitéziforma világban élünk a' mi Hazánkban a' Tudományokra nézve, mint a' Spanyolok voltak akkor, mikor Cervantes ezt írta a' 16^{dik} Százban” [században], nemcsak helytálló kritikája saját korának, hanem hatásos cáfolata is, hiszen végül is egy vidéki prédikátor műveltségéről tesz tanúbizonyságot olyan helyen, mely száz évvel korábban még török uralom alatt sínylődött.

Vajon Juhász Istvánon kívül még hány ilyen, az ismeretlenség homályában rejtőző kiváló elme, jobb sorsra érdemes kezdeményezése jutott a „bujdosó vitéziforma világ” miatt csődbe? Hiába hívta fel erre, az egyéként áldozatkész, Festetics György figyelmét Takáts József 1798. július 13-i levelében:

⁹ Festetics Lt. Direct. üggyiratok. 1798:266.

¹⁰ Ez a tévedés Takáts Sándor id. művébe (p. 105.) is bekerült. – Weszprémi tévedésének eredetét nem tudjuk.

¹¹ Benedek István: Lamarck és kora. Bp., 1963. p. 111. – Bővebben foglalkozik Charles de Bonnet-val az id. mű pp. 57–65.

¹² Sós Endre: Cervantes. Bp., 1955. p. 140.

„A’ Gyulai Predicator Urnak Weszprémi István Urhoz küldött levelét ide zárom, hogy láthassa Nagyságod azon Férjfiunak igyekezetét.”¹³
Cervantes Don Quijote-jának először egy gyermekek számára készült változatát fordította magyarra Karády Ignác,¹⁴ pontosan ötven évvel később Juhász István javaslata után. A Győry Vilmos által készített első teljes fordításig pedig kereken hetvenöt évig kellett várakozni.¹⁵

---

¹³ Festetics Lt. Direct. ügyiratok. 1798:738.

¹⁴ Don Quichotte de la Mancha. Nagyobb gyermekek számára kidolgozott munka után ford. Karády Ignác. Pest, 1848.

¹⁵ Az elmés nemes Don Quijotte de la Mancha. Ford.: Győry Vilmos. 1–4. köt. Bp., 1873–1876.